

OTS: Kuka saa lisääntyä?

ING: Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus altistaa ihmisiä erityisille haavoittuvuuksille. Perheellistymisen yhteydessä syrjinnän kytköksiä synnyttävät lapsettomuushoitojen pullonkaulat, transsukupuolisten henkilöiden sterilointipakko ja sijaissyntyiskielto. Millaisella sateenkaariperhepolitiikalla näitä voidaan purkaa?

Teksti: Koronapandemian levittyä Suomeen ensimmäisten varotoimien joukossa hedelmöityshoitoja antavat julkiset ja yksityiset tahot päättivät keskeyttää hoidot huhtikuussa 2020. Terveysviranomaiset eivät kuitenkaan kehottaneet yhdyntäseksillä lisääntyviä välttämään raskauden tavoittelua, eikä raskaana olevia määritelty riskiryhmään kuuluvaksi. Hedelmöityshoitojen keskeyttämistä perusteltiin SARS-Cov-2-viruksen tuntemattomuudella, mahdollisilla sikiövaikutuksilla sekä hoitokapasiteetin ja -henkilökunnan keskittämällä pandemian hoitoon.

Vaikka hoitoja jatkettiin suhteellisen pian ja varovaisuutta tuntemattoman edessä voi pitää eettisesti puollettavana strategiana, tilanne osoitti kouriintuntuvasti, miten lisääntymisteknologioiden tarve altistaa ihmiset haavoittuvuuksille.

Haavoittuvuudella tarkoitan esimerkiksi intiimiyden, toimijuuden ja kiintymyksen piirissä tarkasteltavia riskejä, jotka rakentuvat kytköksissä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen sekä esimerkiksi luokkaan ja rodullisuuteen. Vaikkapa rodullistettu, turvapaikanhakijana Suomeen saapunut transsukupuolinen henkilö altistuu erilaisille haavoittuvuuksille kuin kuin valkoinen keskiluokkainen transsukupuolinen henkilö.

Haavoittuvuus tuleekin siis ymmärtää kerroksellisesti rakentuneena. Vaikka henkilö olisi suuremmissa syrjintäriskissä tietyssä kontekstissa, hän ei ole sitä kaikissa konteksteissa, eikä haavoittuvuus koskaan tarkoita absoluuttista toimijuuden puutetta. Esimerkiksi hedelmöityshoitoja tarvitsevien keskinäistä eriarvoisuutta ruokkii se, että toisilla on taloudellinen mahdollisuus hakeutua yksityisten terveyspalveluntarjoajien piiriin.

Haavoittuvuus on kerroksellista

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen liittyy erityisiä haavoittuvuuksia: kytköksiä, joilla sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaiset henkilöt joutuvat syrjintäriskiinkin. Olen tutkimuksessani tarkastellut näitä queer-haavoittuvuuksiksi nimeämiäni riskejä ja kytköksiä (1, 2, 3).

Haavoittuvuutta on käytetty voimattomuuden leimakirveenä, jolla on pyritty häivyttämään queer-toimijuutta kytkemällä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus kykenemättömyyteen ja moraalittomuuteen. [Queer-haavoittuvuudet](#) tarjoavat vaihtoehdon tälle leimaavalle käsitykselle haavoittuvuudesta, jolla sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta on patologisoitu, marginalisoitu ja moralisoitu. Kerroksellisuus mahdollistaa ymmärryksen toimijasta, joka voi altistua riskeille eli olla monella tapaa haavoittuva, mutta samaan aikaan haavoittuvuuden ulottumattomissa.

Lisääntymisteknologioiden kontekstissa lapsettomuushoitoihin liittyvä sukupuolittunut lainsäädäntö lisää queer-haavoittuvuuksia. Tämä realisoituu syrjintänä silloin, kun LHBTQI+-ihmiset eivät täytä lääketieteellisesti määritellyn lapsettomuuden kriteereitä. Sairaanhoidopiirien johtajajylilääkäreitä on jouduttu muistuttamaan yhdenvertaisesta kohtelusta uhkasakolla. Tällaista perhepolitiikkaa hallitsee hetero- ja cisnormatiivisuus, jolle ei ole löydettävissä eettisiä perusteita. Tästä hyvä esimerkki on myös se, kuinka perheen ulkoinen adoptio oli samaa sukupuolta oleville pareille mahdotonta avioliittolain vuoden 2017 uudistukseen asti, joka mahdollisti sen ikään kuin sivuvaikutuksena.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus on siis erityinen perhepoliittinen kysymys. Esimerkiksi transsukupuolisten henkilöiden tai miesparien perheellistymiseen liittyy erityisiä queer-haavoittuvuuksia. Näitä kysymyksiä voisi nähdäkseni tarkastella sateenkaariperhepolitiikkana.

Paitsi sateenkaariperhepoliittisesti, myös eettisesti erityisen haavoittuvassa asemassa ovat sukupuoleltaan moninaiset henkilöt, jotka haluavat sukupuolenkorjaushoitoja ja toivovat lapsia. Suomen lainsäädäntö edellyttää yhä sukupuoltaan korjaavalta henkilöltä lisääntymiskyvyttömyyttä, mikä on Pohjoismaissa täysin poikkeuksellista. Niin kutsuttua sterilisaatiopakkoa ovat moittineet lukuisat ihmisoikeustoimijat niin kansainvälisellä kuin kansallisellakin tasolla. Lisääntymiskyvyttömyyden vaatimukselle ei ole löydettävissä eettisesti kestäviä perusteita.

Sijaissynnytyksen salliminen auttaisi lapsettomuudesta kärsiviä miespareja

Sateenkaariperheitä on aina muodostettu myös virallisten diskurssien ulkopuolella.

Sijaissynnytys — järjestely, jossa henkilö kantaa ja synnyttää lapsen jonka luovuttaa aiotun vanhemman tai vanhempien kasvatettavaksi — on paitsi eettinen kysymys, myös sateenkaariperhepoliittinen kysymys, sillä se ratkaisisi monen miesparin lapsettomuusongelman.

Suomessa ei tällä hetkellä ole mahdollista tehdä laillisia sijaissynnytysjärjestelyjä. Lakia olisi tältä osin syytä uudistaa pikimmiten: virallisten järjestelyjen mahdottomuus korkean lisääntymisterveyden ja globaalisti verraten pienten tuloerojen maissa hyödyttää voiton maksimointiin perustuvaa, usein kaikkia osapuolia epäeettisesti kohtelevaa lisääntymisteollisuutta.

Sijaissynnytyslainsäädäntöä ei kuitenkaan voida eettisesti kestävästi rakentaa hedelmöityshoitoajatukseksi erityisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin siksi, että sijaissynnyttäjän rooli on epämääräinen, haavoittuva ja välinearvoinen, jos hänet/hänen reproduktiotyönsä mielletään hoitona toisen henkilön tai peräti heteroavioparin, lapsettomuuteen. Toiseksi sijaissynnytys hoitona ei huomioi queer-haavoittuvuuksia vaan uusintaa hedelmöityshoitojen syrjivää logiikkaa, josta LHBTQI+-henkilöt kärsivät jo nyt. Säätelämällä sijaissynnytysjärjestelyjä erityisenä kaupallisen intimitetin työnä pystyttäisiin ottamaan haltuun niin sijaissynnyttäjän, tulevien vanhempien kuin lapsenkin oikeuksiin liittyviä pulmia ja etsimään tasapainoa reproduktio-oikeuksien ja globaalien reproduktio-oikeudenmukaisuuden välillä.

Kohti oikeudenmukaista lisääntymistä (ja realistisia tilastoja)

Sateenkaariperheiksi kutsutaan yleisesti sellaisia lapsiperheitä tai perhettä suunnittelevia, joissa ainakin yksi vanhempi on lesbo-, homo-, biseksuaali, transsukupuolinen, queer, intersukupuolinen tai muutoin sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen identifioituva henkilö, mihin viitataan lyhenteellä [LHBTQI+](#) (4, 5).

Kahden sukupuolen tilastoimismalli ja ydinperherakenteeseen (kaksi vanhempaa ja lapsia) nojaava käsitteellistäminen muodostavat puutteellisen kuvan sateenkaariperheiden todellisuudesta. Vuonna 2019 Suomessa oli [perhetilaston mukaan](#) 873 sateenkaariperhettä.

Näistä saman sukupuolen avioparien ja rekisteröityjen parien lapsiperheistä miltei kaikki oli naisparien lasten muodostamia perheitä.

Apilaperherakenteella tarkoitetaan puolestaan perhettä, jossa lapsella on useampi vanhempi, jotka voivat olla tai olla olematta polyamorisissa suhteissa keskenään. Tähän viitataan termillä [vastuullinen monisuhteisuus](#). Käytännössä monessa uusperheessäkin on apilaperherakenne, joskin rakenteen oleellinen määrittäjä on sitoutuminen nimenomaan vanhemmuuteen, ei tiettyyn aikuisosapuoleen. Lapsella ei tällä hetkellä ole juridista oikeutta useampaan kuin kahteen vanhempaan, minkä monet apilaperheet ja monisuhteiset kokevat kipeästi.

Tilastojen hetero- ja cisnormatiiviset vinoumat piilottavat perheiden monimuotoisuuden ja siten luovat puutteellista perhe- ja lisääntymispoliittista tietoa. Perhepolitiikkaa on hedelmällistä tarkastella queer-haavoittuvuuksien näkökulmasta. Näin rakentuva sateenkaariperhepolitiikka auttaa hahmottamaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Queer-haavoittuvuuksia kartoittamalla pääsee myös lisääntymisen oikeudenmukaisuutta vahvistavien uudistustarpeiden jäljille.

Lisätietoa Sateenkaariperheistä ja sateenkaariperheellistymisestä, perheiden moninaisuudesta ja trans-asioista saat [Sateenkaariperheiltä](#), [Monimuotoisilta perheiltä](#), [Sukupuolen moninaisuuden keskukselta](#) ja [Trasekilta](#).

Perheet ovat aina olleet monimuotoisia ja lapsia on saapunut perheisiin erilaisia reittejä. Vaikka uudenlaiset tavat saada lapsia jättivät merkkejään vanhemmuuteen, hoiva on säilynyt perhe-elämän keskiössä. Perhe 2.0 -kirjoitussarjassa pohditaan lapsiperheellistymisen uudempiä muotoja ja vanhemmuuksien tulevaisuutta.

Sarja tuotetaan yhteistyössä [Lisääntymisen tulevaisuus -hankkeen](#) kanssa. Hankkeen kaikille avoin webinaari [“Tulevaisuuden perhe – Miltä se näyttää?”](#) järjestetään 3.11.2020.

Lähteet

1. Sudenkaarne, Tiia (2018) Queering Bioethics: A Queer Bioethical Inventory of Surrogacy. *Journal of Ethics, Medicine and Public Health* 6: 117–125.
2. Sudenkaarne, Tiia (2019) Queering Vulnerability: A Layered Bioethical Approach. *Journal of the Finnish Anthropological Society* 43(3): 73–90.
3. Sudenkaarne, Tiia (2020) LGBTQI+ Bioethics: The Need and The Foundation. *Journal of Ethics, Medicine and Public Health* 13.

4. Pohjanpää, Kirsti (2013) *Seksuaalivähemmistöistä on niukasti tilastotietoa*. Hyvinvointikatsaus 3/2013. Tilastokeskus.
5. Moring, Anna (2013) *Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Väitöskirja. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

VTM, FM Tiia Sudenkaarne on Tampereen yliopiston apurahatutkija ja Turun yliopiston väitöskirjatutkija. Hän viimeistelee sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden bioetiikkaa käsittelevää väitöskirjaansa Riikka Homasen johtamassa projektissa [Technology, Ethics and Reproduction: Controversy in the Era of Normalisation](#), jota rahoittaa Koneen säätiö. Hän on mukana [Lisääntymisen tulevaisuus -hankkeessa](#), joka on Suomen kulttuurirahaston Argumenta-hanke. Hän on myös queer-nainen ja sateenkaariperheen äiti.

Lista asiasanoista: sateenkaariperhe, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, haavoittuvuus, queer, trans, sijaissyntyminen, Tiia Sudenkaarne

Kategoriat: LHBTQI, lainsäädäntö ja perhepolitiikka, lapsettomuus, lapsiperheellistyminen, yhdenvertaisuus, Perhe 2.0

Kirjoitus on osa Perhe 2.0 -kirjoitussarjaa, joka on tuotettu yhteistyössä [Lisääntymisen tulevaisuus -hankkeen](#) kanssa. Kirjoitussarjassa pohditaan lapsiperheellistymisen uudempia muotoja ja vanhemmuuksien tulevaisuutta. Kaikille avoin webinaari [“Tulevaisuuden perhe – Miltä se näyttää?”](#) järjestetään 3.11.2020.